Joanna Błażyńska

Ustalanie wartości kapitału własnego według zaleceń Międzynarodowych Standardów Rachunkowości

Globalizacja i, w konsekwencji tego procesu, harmonizacja prawa międzynarodowego mają istotny wpływ na kształt polskiego prawa bilansowego. Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości postawiła sobie za cel opracowanie, zgodnie z interesem publicznym, zestawu wysokiej jakości, zrozumiałych i możliwych do wyegzekwowania globalnych standardów rachunkowości, których zastosowanie sprawi, że informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych i innych formach sprawozdawczości finansowej będą wysokiej jakości, przejrzyste i porównywalne, aby w ten sposób pomóc w podejmowaniu decyzji uczestnikom światowych rynków kapitałowych i innym użytkownikom sprawozdań finansowych[1].

Szczególnie istotne znaczenie dla podmiotów gospodarczych ma kapitał własny, ponieważ działalność każdej jednostki wymaga zaangażowania odpowiedniego kapitału. Ustawa o rachunkowości, zgodnie z wymogami Międzynarodowych Stan-

[1] Patrz: Konstytucja Rady Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASC), Międzynarodowe Standardy Rachunkowości 2001, przekład publikowany przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce za zgodą IASB, London 2001, s. 27.

dardów Rachunkowości (MSR), przewiduje wiele operacji gospodarczych, których skutki odnoszone są bezpośrednio na kapitał własny.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie wymagań MSR w zakresie kapitału własnego. W pierwszej części artykułu przedstawiono istotę kapitału własnego, wskazując na złożoność tego pojęcia. Druga część odnosi się do wpływu skutków wyceny pozycji bilansowych na wartość kapitału własnego zgodnie z wymaganiami MSR.

Pojęcie kapitał ma bardzo długą historię i sięga czasów rzymskich. Prawnicy rzymscy oraz ich następcy używali pojęcia kapitał dla określenia sumy będącej przedmiotem pożyczki. Stąd też późniejsze określenia kapitału mianem sum pieniężnych lub ich ekwiwalentów wniesionych przez partnerów do spółki[2]. Koncepcja kapitału była więc ściśle związana z pieniądzem. Dopiero w XVII wieku J. Locke i D. North wykazali różnice między pieniądzem a kapitałem. Za twórcę teorii kapitału uważa się F. Quesnaya, który określił kapitał jako zebrane bogactwo w celu podjęcia produkcji. A. Smith definiował kapitał jako wartość przyciągającą inną wartość oraz podstawę tworzenia dochodu, a jego następca D. Ricardo utożsamiał ze środkami produkcji. Z kolei K. Marks określił kapitał jako wartość przynoszącą wartość dodatkową w postaci zysku. Interpretacja kapitału ewaluowała wraz ze zmieniającą się historią i nawet dzisiaj kapitał pozostał pojęciem wieloznacznym i może odnosić się zarówno do źródeł finansowania składników majątkowych, jak i do wartości środków pieniężnych, rzeczowych itp.

Kapitał, w szerokim rozumienia tego słowa, określany jest jako wszystkie możliwe materialne, niematerialne i ludzkie wkłady do systemu produkcyjnego[3] bądź też wartość pieniężnych i niepieniężnych środków zaangażowanych w działalność gospodarczą, stanowiąc źródło pochodzenia majątku[4]. W znaczeniu księgowym kapitał jest równy różnicy między aktywami przedsiębiorstwa, a jego wszystkimi zobowiązaniami, czyli stanowi udział właścicieli w przedsiębiorstwie[5]. Kapitał własny w opracowaniach encyklopedycznych utożsamiany jest z sumą kapitałów podstawowych, rezerwowych, zysków niepodzielonych i określany jest jako wkład właściciela bądź udział wspólników w majątku jednostki gospodarczej włożony na czas nieokreślony i bez gwarancji oprocentowania[6].

Kapitał własny został jednoznacznie określony w założeniach koncepcyjnych MSR, jako udział pozostały w aktywach jednostki po odjęciu wszystkich jej zobo-

---

[2] K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 363--366.

[3] *Encyklopedia Britanica*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2000, s. 309.

[4] E. Nowak, *Leksykon rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 75.

[5] R. Patterson, *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2002, s. 138.

[6] Patrz: E. Nowak, op.cit. s. 76; R. Patterson, op.cit., s. 143.

wiązań. Podobne podejście prezentuje ustawa o rachunkowości[7], określając kapitał własny jako aktywa jednostki pomniejszone o zobowiązania.

Można więc przyjąć, że kapitał własny to równowartość wkładu finansowego właścicieli[8]. Właściciele zasilają kapitał własny spółki, udostępniając jej prywatne środki, bądź też rezygnując z całości lub części praw do zysku wygospodarowanego przez spółkę[9].

Kapitał własny jest pozycją o złożonej strukturze. W świetle ustawy o rachunkowości, kapitały własne spółek ujmuje się w księgach rachunkowych z podziałem na ich rodzaje i według zasad określonych przepisami prawa, postanowieniami statutu lub umowy o utworzeniu jednostki[10]. W ujęciu bilansowym dokonano podziału kapitał własnego na:

- kapitał podstawowy,
- należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna),
- udziały (akcje) własne (wielkość ujemna),
- kapitał zapasowy,
- kapitał z aktualizacji wyceny,
- pozostałe kapitały rezerwowe,
- zysk (strata) z lat ubiegłych,
- zysk (strata) netto,
- odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna).

Należy również podkreślić, iż ustawa nakłada na jednostki podlegające corocznemu badaniu[11] obowiązek sporządzania zestawienia zmian w kapitale własnym. Zestawienie to dostarcza informacji o zmianach poszczególnych składników kapitału. Ma to szczególnie istotne znaczenie ze względu na liczbę operacji, które są odnoszone bezpośrednio na kapitał własny.

O trudnościach kwantyfikacji kapitału własnego świadczy również sposób jego ujęcia w MSR. Nie poświęcają one kapitałowi własnemu jednego, odrębnego standardu, co oczywiście nie pomniejsza jego znaczenia dla sprawozdawczości finansowej. Wręcz przeciwnie, sposób ujęcia kapitału własnego w MSR wskazuje na jego powiązania z poszczególnymi pozycjami w bilansie.

Zgodnie z zaleceniami MSR kapitał własny wykazuje się w sprawozdaniu finansowym z uwzględnieniem podziału na mniejsze części składowe, w celu dostarczenia użytkownikom sprawozdań finansowych możliwie dokładnych i użytecznych informacji o kapitale własnym.

---

[7] Art. 3 ust. 1 pkt 29 ustawy o rachunkowości.

[8] M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, I. Olchowicz, *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 1996, s. 390.

[9] J. Weber, T. Cebrowska, M. Kufel, *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, Pork, Bielsko-Biała 1993, s. 110.

[10] Art. 36 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

[11] Jednostki zobligowane do corocznego badania sprawozdań finansowych określono w art. 64 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

Kapitał może być przez jednostkę różnie interpretowany, w zależności od przyjętego sposobu wyceny aktywów i pasywów. Założenia koncepcyjne MSR rozróżniają finansową i rzeczową koncepcję kapitału. Dla celów sporządzania sprawozdań finansowych, większość jednostek przyjmuje finansową koncepcję kapitału, w której przez kapitał rozumie się zainwestowane pieniądze lub zainwestowaną siłę nabywczą. Stanowi on synonim terminów: aktywa netto lub kapitał własny jednostki. Natomiast w rzeczowej koncepcji kapitału, kapitał to m.in. możliwości operacyjne jednostki lub zdolności produkcyjne jednostki wyrażone na przykład w dziennym wolumenie produkcji. Dobór przez jednostkę właściwej koncepcji kapitału jest uzależniony od potrzeb użytkowników sprawozdań finansowych.

MSR nr 1[12], omawiając pozycje, które powinien zawierać bilans, wymienia między innymi wyemitowany kapitał podstawowy i kapitały zapasowe (rezerwowe). Standard nie narzuca kolejności ani wzoru prezentacji pozycji, a jedynie zawiera listę propozycji. MSR nr 1 dopuszcza dokonywanie modyfikacji sprowadzających się do sumowania pozycji w sprawozdaniu finansowym lub zmiany nazwy pozycji, jeżeli inny MSR wymaga innego sposobu prezentacji w celu rzetelnego przedstawienia sytuacji finansowej jednostki. Należy jednak wziąć pod uwagę, iż MSR nr 1 wskazuje na konieczność ujawniania w bilansie albo w informacji dodatkowej do bilansu takiego podziału poszczególnych prezentowanych pozycji, który uwzględnia charakter działalności jednostki. Na stopień uszczegółowienia pozycji przedstawionych w bilansie lub w informacji dodatkowej do bilansu wpływ mają niewątpliwie wymogi samych MSR, jak również funkcje prezentowanych pozycji. Stąd też kapitał podstawowy i kapitały zapasowe (rezerwowe) dzieli się na poszczególne kategorie wniesionego kapitału podstawowego, nadwyżki ze sprzedaży akcji powyżej ich wartości nominalnej oraz kapitały rezerwowe.

MSR nr 1 stawia następujące wymagania odnośnie do danych prezentowanych w bilansie lub informacji dodatkowej:

(1) dla każdej grupy kapitału podstawowego:

- liczbę udziałów (akcji) składających się na zatwierdzony kapitał;
- liczbę akcji wyemitowanych i w pełni opłaconych oraz wyemitowanych i nie w pełni opłaconych;
- wartość nominalną akcji lub stwierdzenie, że akcje nie posiadają wartości nominalnej;
- zestawienie zmian liczby akcji na początek i na koniec roku;
- prawa, uprzywilejowania i ograniczenia związane z daną grupą akcji, włączając w to ograniczenia dotyczące podziału dywidend i zwrotu kapitału;
- akcje własne jednostki pozostające w jej posiadaniu lub w posiadaniu jednostek stowarzyszonych;
- akcje zarezerwowane na potrzeby emisji związanych z realizacją opcji i umów sprzedaży, wraz z warunkami i kwotami;

[12] Opracowanie przygotowano przez wprowadzeniem MSSF nr 1.

(2) opis charakteru i przeznaczenia każdego kapitału wchodzącego w skład kapitału własnego;

(3) kwotę dywidend zaproponowanych lub zadeklarowanych pomiędzy dniem bilansowym, a dniem zatwierdzenia sprawozdania finansowego do publikacji;

(4) kwotę jakichkolwiek nie ujętych skumulowanych dywidend z akcji uprzywilejowanych co do dywidendy.

Prezentacja zaleceń MSR w zakresie kapitału własnego wymaga w szczególności omówienia wpływu na kapitał własny takich zjawisk, jak: błąd podstawowy, przeszacowanie i trwała utrata wartości środków trwałych, podwyższenie wartości inwestycji długoterminowych do poziomu cen rynkowych oraz wycena instrumentów finansowych. Stąd też w dalszej części opracowania analizie zostaną poddane następujące standardy:

- MSR nr 8 – Zysk lub strata netto okresu sprawozdawczego, podstawowe błędy i zmiany zasad (polityki) rachunkowości – odnośnie do korekty błędów podstawowych oraz prezentacji zmian zasad (polityki) rachunkowości;
- MSR nr 16 – Rzeczowe aktywa trwałe, MSR nr 21 – Skutki zmian kursów wymiany walut obcych, MSR nr 38 – Wartości niematerialne, MSR nr 39 – Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena, MSR nr 40 – Nieruchomości inwestycyjne – odnośnie do skutków wyceny aktywów, zobowiązań i wpływu tych zmian na kapitał własny;
- SKI–16 – Kapitał akcyjny – wykupione własne instrumenty kapitałowe (akcje własne) (MSR nr 32);
- SKI–17 – Kapitał własny – koszty transakcji kapitałowych (MSR nr 32).

Pojęcie błędu podstawowego prezentuje MSR nr 8. Przez błędy podstawowe rozumie się błędy wykryte w bieżącym okresie, których znaczenie jest na tyle duże, iż w świetle ich wykrycia nie można nadal uznawać, że sprawozdania finansowe za poprzedni okres lub kilka poprzednich okresów były wiarygodne na dzień ich publikacji[13]. Wskazuje się przy tym na różne możliwości popełnienia błędów. Mogą one wynikać z pomyłki matematycznej, z niewłaściwego stosowania zasad (polityki) rachunkowości, z błędnej interpretacji faktów, z oszustwa lub niedopatrzenia. Ciężar gatunkowy wymienionych błędów jest różny i najczęściej korektę tych błędów uwzględnia się przy ustalania zysku lub straty netto bieżącego okresu. Może się jednak zdarzyć tak, choć jak wskazano w MSR nr 8 są to przypadki rzadkie, że wpływ błędu na sprawozdanie finansowe jest na tyle istotny, iż sprawozdanie przestaje być rzetelne. Jako przykład takiego błędu MSR nr 8 omawia sytuację, gdy w sprawozdaniu finansowym za ubiegły okres ujęto środki trwałe w budowie i należności na podstawie zawartej w wyniku oszustwa umowie, której nie można wyegzekwować.

W standardzie zwrócono również uwagę, iż należy odróżnić korektę błędu podstawowego od zmiany wartości szacunkowej, która ze swej istoty jest wartością przybliżoną, obarczoną błędem i wymagającą korekty do wartości rzeczywistej. Korek-

[13] MSR nr 8 § 6.

ta tego typu nie stanowi korekty błędu podstawowego, np. ujęcie w sprawozdaniu zysku lub straty na skutek poznania biegu wypadków dotyczących zdarzenia, które miało charakter warunkowy i nie mogło być wiarygodnie oszacowane, czy też wysokość odpisów aktualizujących w przypadku wątpliwych należności i zapasów, które utraciły przydatność gospodarczą[14].

MSR nr 8 prezentuje dwa podejścia do korekty błędów podstawowych: wzorcowe i alternatywne.

W podejściu wzorcowym kwota korekty błędu podstawowego, odnoszącego się do ubiegłych okresów, powinna zostać wykazana w sprawozdaniu jako korekta bilansu otwarcia niepodzielonego zysku lat ubiegłych[15]. Sprawozdanie finansowe powinno zostać zaprezentowane w taki sposób, jak gdyby błąd podstawowy skorygowano już w okresie, w którym został popełniony. Kwota korekty błędu podstawowego odnosząca się do okresów wcześniejszych od okresów uwzględnianych w danych porównawczych zawartych w sprawozdaniu finansowym koryguje bilans otwarcia niepodzielonego zysku lat ubiegłych najwcześniejszego prezentowanego okresu. Ponadto podejście wzorcowe do korekty błędu podstawowego zakłada, iż dane porównawcze powinny zostać przekształcone, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to niewykonalne ze względów praktycznych. Zgodnie z podejściem wzorcowym jednostka powinna ujawnić[16]:

- rodzaj popełnionego błędu podstawowego;
- kwotę korekty dotyczącej bieżącego okresu i każdego prezentowanego w sprawozdaniu poprzedniego okresu;
- kwotę korekty dotyczącej okresów wcześniejszych od okresów uwzględnionych w danych porównawczych;
- fakt przekształcenia danych porównawczych lub informację o tym, że ich przekształcenie jest ze względów praktycznych niemożliwe.

W podejściu alternatywnym, w MSR nr 8 w § 38, przyjęto, że kwota korekty podstawowego błędu powinna zostać uwzględniona przy ustalaniu zysku lub straty netto bieżącego okresu[17]. A zatem kwota korekty błędu podstawowego nie zostanie odniesiona na kapitał własny w bilansie, lecz zostanie ujęta w wyniku finansowym bieżącego okresu.

Zgodnie z podejściem alternatywnym do korekty błędu podstawowego jednostka powinna ujawnić:

- rodzaj popełnionego podstawowego błędu;
- kwotę korekty ujętej w zysku lub stracie netto bieżącego okresu;

[14] Por.: E. D u d k o w s k a, *Porównywalność danych w sprawozdaniach finansowych a zmiany zasad (polityki) rachunkowości i korekty błędów podstawowych*, „Monitor Rachunkowości i Finansów" 2001, nr 7–8, s. 16.

[15] MSR nr 8 § 34.

[16] MSR nr 8 § 37.

[17] MSR nr 8 § 38.

– kwotę korekty uwzględnionej w każdym z okresów, dla których prezentowano dane pro forma, oraz kwotę korekty odnoszącej się do okresów wcześniejszych od okresów objętych zakresem danych pro forma; jeśli jest to ze względów praktycznych niewykonalne, należy fakt ten ujawnić.

Stosowanie podejścia alternatywnego do ustalania korekty błędu podstawowego wg międzynarodowych standardów uważa się za uzasadnione, jeśli ustawodawstwo danego kraju wymaga wykazywania w sprawozdaniu finansowym danych porównawczych uzgodnionych ze sprawozdaniami finansowymi prezentowanymi w poprzednich okresach.

Na zmianę wartości kapitału własnego wpływ mają również (obok np. błędu podstawowego) aktualizacja wyceny, jak i innego rodzaju modyfikacje wartości aktywów bądź pasywów. Zmiany tego rodzaju spełniają, co prawda, warunki definicji przychodów oraz kosztów, niemniej zgodnie z koncepcjami zachowania kapitału uwzględnia się je w kapitale własnym jako alokacje służące zachowaniu kapitału lub jako kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny. Wymagania odnośnie do prezentacji wpływu skutków wyceny na kapitał własny zawierają następujące MSR: nr 16, nr 21, nr 38, nr 39, nr 40.

MSR nr 16 – Rzeczowe aktywa trwałe – określa zalecenia odnośnie do aktualizacji wyceny rzeczowego majątku trwałego i jej wpływu na kapitał własny[18].

Standard ten stanowi, iż w przypadku gdy wartość bilansowa składnika aktywów wzrosła wskutek przeszacowania, zwiększenie należy zaliczyć bezpośrednio do kapitału własnego jako nadwyżkę z przeszacowania. Niemniej zwiększenie wartości wynikające z przeszacowania ujmuje się jako przychód w takim zakresie, w jakim odwraca ono zmniejszenie wartości z tytułu przeszacowania tego samego składnika aktywów, które poprzednio ujęto jako koszt danego okresu.

Jeżeli wartość bilansowa składnika aktywów zmniejsza się wskutek przeszacowania, to zmniejszenie takie ujmuje się jako koszt danego okresu. Jednakże zmniejszenie wynikające z przeszacowania należy bezpośrednio rozliczyć z odnośną nadwyżką z przeszacowania w zakresie, w jakim zmniejszenie nie przewyższa kwoty figurującej jako nadwyżka z przeszacowania dotyczącej tego samego składnika aktywów.

W komentarzu do MSR nr 16 wyjaśnia się, iż można powstałą z przeszacowania nadwyżkę, zaliczaną do kapitału własnego, wykazać jako niepodzielony zysk lat ubiegłych w momencie zrealizowania wspomnianej nadwyżki. Realizacja nadwyżki może nastąpić dopiero po wycofaniu z użycia lub zbyciu składnika aktywów. Dokonanie zmiany miejsca wykazywania nadwyżki wiąże się zatem ze zmianą struktury kapitału własnego i nie ma wpływu na rachunek zysków i strat.

MSR nr 21 – Skutki zmiany kursów wymiany walut obcych – wymaga, aby transakcje prowadzone w walutach obcych przeliczać na walutę sprawozdawczą danej jednostki, a sprawozdania finansowe jednostek działających za granicą przeliczać na walutę sprawozdawczą jednostki sporządzającej sprawozdanie finansowe. Z przeli-

[18] MSR nr 16 § 37 i § 38.

czaniem walut jest związane powstawanie różnic kursowych[19]. Różnice te ujmuje się zazwyczaj jako przychód lub koszt w okresie, w którym powstają, z wyjątkiem różnic kursowych związanych z inwestycjami netto w podmiocie zagranicznym. Ponadto MSR nr 21 zaleca, aby różnice kursowe wynikające z pozycji pieniężnych[20], które w rzeczywistości stanowią, aż do momentu ich zbycia, część inwestycji/udziałów netto jednostki w podmiocie zagranicznym[21], zaliczyć w sprawozdaniu finansowym spółki do kapitału własnego. Od momentu zbycia inwestycji/udziałów różnice kursowe ujmuje się jako przychód lub koszt tego samego okresu, w którym ujęto zysk lub stratę z tytułu zbycia podmiotu zagranicznego. W podobny sposób jak różnice kursowe wynikające z pozycji pieniężnych, rozlicza się różnice kursowe wynikające ze zobowiązań w walucie obcej, które są księgowane jako zabezpieczenia inwestycji/udziałów netto jednostki gospodarczej. Aż do momentu zbycia inwestycji/udziałów netto, różnice kursowe z tego tytułu należy zaliczać do kapitału własnego. Różnice kursowe zaliczane do kapitału własnego powinny zostać przez spółkę ujawnione w sprawozdaniu finansowym jako odrębny składnik kapitału, a zatem wykazane jako kapitał rezerwowy.

Na kapitał własny wpływ ma również wycena wartości niematerialnych – MSR nr 38 – Wartości niematerialne. Standard ten stanowi, iż wzrost wartości bilansowej składnika wartości niematerialnych na skutek przeszacowania odnosi się bezpośrednio na kapitał własny i ujmuje w pozycji – kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny, chyba że dany składnik wartości niematerialnych podlegał wcześniej przeszacowaniu zmniejszającym jego wartość. W takim przypadku nadwyżkę z dokonanego przeszacowania należy ująć jako przychód do wysokości spadku wartości z tytułu przeszacowania tego samego składnika aktywów, który został uprzednio ujęty w ciężar kosztów.

Natomiast obniżenie wartości bilansowej składnika wartości niematerialnych na skutek przeszacowania odnosi się w ciężar kosztów w rachunku zysków i strat, przy czym spadek wartości z tego tytułu powinien bezpośrednio zmniejszyć kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny do wysokości kapitału rezerwowego z aktualizacji wyceny odnoszącego się go tego samego składnika aktywów.

Nadwyżka z aktualizacji składnika wartości niematerialnych jest wykazywana w ramach kapitału rezerwowego z aktualizacji wyceny do momentu zbycia tego składnika aktywów. Po tym fakcie, podobnie jak w przypadku rzeczowych akty-

[19] Przez różnicę kursową rozumie się różnicę, która wynika z wykazywania w walucie sprawozdawczej tej samej liczby jednostek waluty obcej po różnych kursach wymiany – MSR nr 21 § 7.

[20] Pozycje pieniężne stanowią pieniądze oraz należności i zobowiązania przypadające do otrzymania lub zapłaty w ustalonej lub możliwej do ustalenia kwocie pieniędzy – MSR nr 21 § 7.

[21] Inwestycja netto w podmiocie zagranicznym jest udziałem jednostki sporządzającej sprawozdanie finansowe w aktywach netto tego podmiotu – MSR nr 21 § 7.

wów trwałych, nadwyżka może zostać przeniesiona na niepodzielony zysk z lat ubiegłych.

Z kolei MSR nr 39 określa zasady wyceny i ujmowania instrumentów finansowych w sprawozdaniach finansowych. W myśl tego standardu, w momencie początkowego ujęcia składniki aktywów finansowych[22] lub zobowiązania finansowe[23] powinno wyceniać się w cenie nabycia, tj. składniki aktywów w wartości godziwej uiszczonej zapłaty, a zobowiązania w wartości otrzymanej zapłaty. Natomiast po wycenie początkowej, wycena aktywów finansowych powinna być w wartości godziwej, z wyjątkiem:

- kredytów i wierzytelności własnych nie przeznaczonych do obrotu;
- inwestycji utrzymywanych do upływu terminu zapadalności;
- aktywów finansowych, które nie są notowane na aktywnym rynku;
- aktywów finansowych, których wartości godziwej nie można wiarygodnie wycenić;
- aktywa finansowe bez ustalonego terminu zapadalności.

Tego typu aktywa finansowe należy wycenić w zamortyzowanej cenie nabycia[24]. Zatem składniki aktywów finansowych wycenia się zazwyczaj w wartości godziwej, chyba że aktywa te sklasyfikowano jako utrzymywane do upływu terminu zapadalności, a więc spełniające warunki § 79 MSR nr 39[25]. Również zobowiązania przeznaczone do obrotu i instrumenty pochodne[26] będące zobowiązaniami, po

[22] Przez składnik aktywów finansowych należy rozumieć takie składniki aktywów, jak: środki pieniężne, umowne prawo do otrzymywania środków pieniężnych lub innych aktywów finansowych od innej jednostki gospodarczej, umowne prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na potencjalnie korzystnych warunkach, instrument kapitałowy innej jednostki.

[23] Przez zobowiązanie finansowe rozumie się umowne zobowiązania do: przekazania środków pieniężnych lub innych aktywów finansowych innej jednostce lub wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na potencjalnie korzystnych warunkach.

[24] Przez zamortyzowaną cenę nabycia składnika aktywów finansowych lub zobowiązania finansowego rozumie się kwotę początkowego ujęcia tych składników, pomniejszoną o spłaty kapitału oraz powiększoną lub pomniejszoną o umorzenie wszelkich różnic między wartością początkową a wartością w terminie zapadalności, a także pomniejszoną o wszelkie odpisy z tytułu utraty wartości lub nieściągalności.

[25] Paragraf ten określa trzy warunki, przy czym spełnienie jednego z nich przesądza o tym, iż spółka nie zamierza utrzymywać do terminu zapadalności inwestycji składnik aktywów finansowych. Zatem wystarczy, że: a) spółka zamierza utrzymywać składnik przez czas nieokreślony, b) spółka jest gotowa go sprzedać w reakcji na zmiany rynkowych stóp procentowych itp., c) emitent posiada prawo do rozliczenia składnika aktywów finansowych w wysokości znacznie niższej od jego zamortyzowanej ceny nabycia.

[26] Instrumentem pochodnym jest instrument finansowy, którego wartość zmienia się wraz ze zmianą określonej stopy procentowej, ceny papieru wartościowego, ceny towaru, kursu wymiany waluty obcej, indeksu ceny lub stóp, klasyfikacji kredytowej lub indeksu kredytowego czy też innej zmiennej, nie wymaga żadnej inwestycji początkowej netto lub wymaga tylko niewielkiej

początkowym ujęciu należy wyceniać w wartości godziwej, z wyjątkiem zobowiązania z tytułu instrumentu pochodnego, które jest powiązane z nienotowanym instrumentem kapitałowym.

Zmiana klasyfikacji składnika aktywów oraz zobowiązań finansowych, jak również inne czynniki, np. możliwość wiarygodnej wyceny składnika aktywów finansowych, którego wartości uprzednio nie można było wycenić, mogą spowodować, iż właściwe jest zaprzestanie wykazywania danego składnika w zamortyzowanej cenie nabycia i zaktualizowanie wartości do poziomu wartości godziwej. W takich przypadkach powstaje różnica między wartością bilansową a wartością godziwą.

Zysk lub stratę wynikającą ze zmiany wartości godziwej składnika aktywów finansowych lub zobowiązania finansowego (z wyjątkiem zabezpieczeń), w przypadku składników przeznaczonych do obrotu[27], uwzględnia się w zysku lub stracie tego okresu, w którym powstały.

Natomiast zysk lub strata na składniku aktywów finansowych dostępnym do sprzedaży[28] można ująć w dwojaki sposób, przy czym spółka powinna zdecydować, którą z zasad rachunkowości wybiera i ujawnić tę informację w sprawozdaniu finansowym, a następnie stosować ją wobec wszystkich aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży (z wyjątkiem zabezpieczeń). Stąd też zysk lub strata na składniku aktywów finansowych dostępnym do sprzedaży powinny być alternatywnie ujmowane[29]:

- w zysku lub stracie netto tego okresu, w którym powstały;
- bezpośrednio w kapitale własnym za pośrednictwem sprawozdania ze zmian w kapitale własnym aż do chwili zbycia lub też do chwili ustalenia, iż nastąpiła utrata wartości składnika aktywów, kiedy to łączny zysk lub strata wcześniej ujęte w kapitale własnym powinny zostać uwzględnione w zysku lub stracie netto danego okresu.

Należy mieć na uwadze, iż możliwa jest sytuacja, kiedy to składniki aktywów należy wykazywać w zamortyzowanej cenie nabycia, a nie w wysokości godziwej, np. gdy przestanie występować możliwość wiarygodnej wyceny. W takim przypadku, bilansowa wartość godziwa składnika aktywów finansowych na ten dzień staje się nową, zamortyzowaną ceną nabycia tego składnika, a dotychczasowe straty lub zyski z tytułu tego składnika aktywów, jeżeli zgodnie z przyjętą przez spółkę zasadą rachunkowości zostały ujęte bezpośrednio w kapitale własnym, należy:

początkowej inwestycji netto w porównaniu z innymi rodzajami umów, które w podobny sposób reagują na zmiany warunków rynkowych oraz których rozliczenie nastąpi w przyszłości.

[27] Przez składnik aktywów lub zobowiązań finansowych przeznaczony do obrotu rozumie się składnik, który został nabyty lub powstał głównie w celu wytwarzania zysku uzyskiwanego dzięki krótkoterminowym wahaniom ceny lub marży maklerskiej.

[28] Przez aktywa finansowe dostępne do sprzedaży rozumie się aktywa finansowe nie będące: a) kredytami i wierzytelnościami własnymi spółki, b) inwestycjami utrzymywanymi do upływu terminu zapadalności, c) aktywami finansowymi przeznaczonymi do obrotu.

[29] MSR nr 39 § 103 b.

– w przypadku składnika aktywów finansowych o ustalonym terminie zapadalności – zamortyzować przez pozostały okres użytkowania inwestycji utrzymywanej do upływu terminu zapadalności, a ewentualną różnicę pomiędzy nową zamortyzowaną ceną nabycia a kwotą na dzień zapadalności należy zamortyzować przez pozostały okres użytkowania;

– w przypadku składnika aktywów finansowych, który nie ma ustalonego terminu zapadalności – nadal ujmować w kapitale własnym, aż do momentu jego zbycia, a zyski lub stratę uwzględnić przy ustalaniu zysku lub straty netto.

Jeżeli ponadto odpisy aktualizujące wartość składnika aktywów finansowych, wykazane w wartości godziwej, zostały ujęte bezpośrednio w kapitale własnym, a nastąpi utrata wartości danego składnika aktywów, to odpisy ujęte w ramach kapitału własnego powinny zostać wykazane w wyniku finansowym netto danego okresu, bez względu na to, czy składnik aktywów pozostaje w bilansie, czy został usunięty.

MSR nr 39 zaleca, aby ujawnić w sprawozdaniu finansowym informacje dotyczące zysku lub straty z tytułu aktualizacji wyceny aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży, do poziomu wartości godziwej, w przypadku gdy są odnoszone na kapitał własny, a w szczególności:

– kwotę ujętą w ten sposób w kapitale własnym w bieżącym okresie;

– kwotę, którą usunięto z kapitału własnego i wykazano w zysku lub stracie netto danego okresu.

Problematykę skutków wyceny i jej wpływu na kapitał własny porusza również MSR 40 poświęcony nieruchomościom inwestycyjnym. W myśl tego standardu nieruchomość inwestycyjną stanowi nieruchomość, którą właściciel – lub leasingobiorca w leasingu finansowym – traktuje jako źródło przychodów z czynszów lub utrzymuje w posiadaniu ze względu na przyrost jej wartości bądź z uwagi na obie te korzyści, przy czym nieruchomość ta nie jest:

– wykorzystywana przy produkcji, dostawach towarów, świadczeniu usług lub czynnościach administracyjnych;

– przeznaczona na sprzedaż w ramach zwykłej działalności jednostki.

Początkowa wycena nieruchomości inwestycyjnej powinna mieć miejsce w cenie nabycia lub kosztu wytworzenia z uwzględnieniem kosztów przeprowadzenia transakcji, np. opłaty za obsługę prawną. Późniejsza wycena jest możliwa przy wykorzystaniu następujących metod wyceny:

– modelu wartości godziwej, w którym wycena nieruchomości inwestycyjnych ma miejsce w wartości godziwej, z wyjątkiem sytuacji, gdy spółka nie jest w stanie regularnie i wiarygodnie ustalać wartości godziwej[30]; zysk lub strata związana ze zmianą wartości godziwej wpływa na wynik finansowy netto w okresie, w jakim miała miejsce zmiana;

[30] Sytuacja taka jest możliwa, gdy porównywane transakcje rynkowe są zawierane rzadko i jednocześnie nie ma możliwości zastosowania wariantowej metody wyceny. Stosuje się wówczas wzorcowe podejście opisane w MSR nr 16.

– modelu ceny nabycia, w którym wycena następuje godnie z podejściem wzorcowym określonym w MSR nr 16 – Rzeczowe aktywa trwałe, a więc według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, pomniejszonej o odpisy amortyzacyjne i odpisy aktualizujące z tytułu utraty wartości.

Do zagadnienia posiadania przez spółkę własnych instrumentów kapitałowych, czyli akcji (udziałów) własnych, odnosi się interpretacja SKI-16 Stałego Komitetu ds. Interpretacji Międzynarodowych Standardów Rachunkowości zatytułowana: Kapitał akcyjny – wykupione własne instrumenty kapitałowe (akcje własne), a dotycząca MSR nr 32 – Instrumenty finansowe: ujawnianie i prezentacja. MSR zezwalają, aby spółki posiadały własne instrumenty kapitałowe[31], określane jako akcje (udziały) własne, a koszty poniesione przez spółkę na nabycie prawa do odkupienia własnych instrumentów kapitałowych stanowiły zmniejszenie kapitału własnego. Zgodnie z interpretacją SKI-16 nie należy w rachunku zysków i strat ujmować straty z tytułu sprzedaży, emisji lub umorzenia akcji (udziałów) własnych, a zapłatę z tego tytułu wykazuje się w sprawozdaniu finansowym jako zmianę w kapitale własnym. Zatem zmiany w kapitale własnym z tytułu zakupu, jak również umorzenia akcji (udziałów) własnych nie powodują powstania zysku lub straty. Transakcje tego typu MSR określają jako transfery między posiadaczami instrumentów finansowych a tymi, którzy rezygnują ze swoich udziałów w kapitale własnym spółki. Akcje (udziały) własne prezentuje się w bilansie jako zmniejszenie kapitału własnego, a ich nabycie – jako zmianę kapitału własnego. Kwotę zmniejszenia kapitału własnego z tytułu posiadanych akcji (udziałów) własnych należy ująć oddzielnie w bilansie lub w informacji dodatkowej.

Do problematyki dotyczącej kosztów związanych z emisją instrumentów, zaliczanych zgodnie z MSR nr 32 do kapitału własnego oraz kosztów związanych z zakupem własnych instrumentów kapitałowych odnosi się interpretacja SKI-17 Stałego Komitetu ds. Interpretacji zatytułowana: Kapitał własny – koszty transakcji kapitałowej. W interpretacji SKI-17 rozstrzygnięto, co zalicza się do kosztów transakcji związanych z emisją instrumentów kapitałowych lub nabyciem przez spółkę własnych instrumentów kapitałowych oraz w jaki sposób spółka powinna ujmować tego rodzaju koszty. Do kosztów transakcji kapitałowej należy zaliczyć wyłącznie krańcowe koszty zewnętrzne dające się bezpośrednio przypisać do transakcji kapitałowej[32], których poniesienia w innych okolicznościach można byłoby uniknąć. Koszty te ujmuje się jako zmniejszenie kapitału własnego, pomniejszone o ewentualne korzyści z tytułu podatku dochodowego. W uzasadnieniu wykazano, iż skoro

[31] MSR nr 31 określa instrument kapitałowy jako każdą umowę, która dokumentuje istnienie udziałów w aktywach jednostki gospodarczej pozostałych po odjęciu wszystkich jej zobowiązań.

[32] Są to koszty emisji lub nabycia własnych instrumentów jednostki gospodarczej zaliczanych do kapitału własnego zgodnie z MSR nr 32, jeżeli emisja lub nabycie powoduje zwiększenie lub zmniejszenie kapitału własnego.

obrót własnymi instrumentami kapitałowymi nie ma wpływu na powstanie zysku lub straty, to również poniesione koszty z tego tytułu nie mogą zostać uwzględnione w rachunku zysków i strat. Koszty transakcji obciążają koszty danego okresu, tylko w przypadku gdy nie doszło do sfinalizowania transakcji.

Prezentując wymogi MSR odnośnie do kapitału własnego warto również zaznaczyć, iż standardy te wskazują na dwa źródła prawne tworzenia kapitałów rezerwowych. Tworzenie tych kapitałów albo jest przewidziane w umowie (statucie) spółki kapitałowej, albo wynika z innych regulacji prawnych. Główny cel ich powstania wiąże się z funkcją gwarancyjną kapitału zarówno dla spółki, jak i jej wierzycieli, gdyż stanowią one dodatkowe środki zabezpieczające przez skutkami ponoszonych strat. Kapitały rezerwowe mogą być tworzone również wówczas, gdy z tytułu dokonywania tego typu odpisów, przepisy podatkowe danego kraju przewidują zwolnienia podatkowe lub obniżenie zobowiązań podatkowych. Ponadto warto zaznaczyć, iż zgodnie z założeniami koncepcyjnymi, odpisy na kapitały rezerwowe stanowią podział niepodzielonego zysku z lat ubiegłych.

Podsumowując, należy zaznaczyć, iż MSR nie są normami nadrzędnymi w stosunku do polskiego prawa bilansowego. Zatem z prawnego punktu widzenia ustawa o rachunkowości jest obowiązującym w Polsce aktem prawnym, a MSR prezentują ogólnie uznane i akceptowane przez międzynarodowe organizacje księgowych wymogi z zakresu rachunkowości. Znaczenie standardów znacznie wzrosło, od kiedy Unia Europejska, realizując nową strategię księgową, przyjęła MSR-y za podstawę harmonizacji. Ponadto forma i sposób ich stanowienia przesądzają o ich uniwersalnym charakterze. Przeprowadzone rozważania miały na celu zaprezentowanie wymagań MSR w zakresie kapitału własnego, ponieważ to właśnie one miały istotny wpływ na rozwiązania zastosowane w polskim prawie bilansowym. Kapitał własny ma kluczowe znaczenie dla każdej jednostki prowadzącej działalność, w szczególności umożliwia uruchomienie i realizację przedsięwzięć gospodarczych, stanowi również źródło władzy i majątku właścicieli. Z przeprowadzonej analizy standardów wynika, iż szczególny nacisk należy położyć na taką prezentację kapitału własnego w sprawozdaniu finansowym, aby prezentowane dane były możliwie pełne, wiarygodne i porównywalne. Postępowanie takie jest podyktowane koniecznością dostarczania rzetelnych danych, które stanowią bazę informacyjną do podejmowania decyzji przez użytkowników sprawozdań finansowych. Ze względu na złożoną strukturę kapitału własnego zadanie to nie jest jednak łatwe. Należy jednak przyjąć, iż wypracowane w MSR rozwiązania wskazują właściwy kierunek.

Literatura

1. *Encyklopedia Britanica*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2000
2. Dudkowska E., *Porównywalność danych w sprawozdaniach finansowych a zmiany zasad (polityki) rachunkowości i korekty błędów podstawowych*, „Monitor Rachunkowości i Finansów" 2001 nr 7–8
3. Gmytrasiewicz M., Karmańska A., Olchowicz I., *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 1996
4. Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997
5. Międzynrodowe Standardy Rachunkowości 2001, IASB, London 2001
6. Nowak E., *Leksykon rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996
7. Patterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2002
8. Weber J., Cebrowska T., Kufel. M, *Wprowadzenie do rachunkowości spółek*, Pork, Bielsko Biała 1993
9. Ustawa z dnia 29 września 1994 roku, DzU nr 121, poz. 591 z późn. zm.